

Ліліана Мойсей
(Чернівці)

ФРЕЙМОВА МЕРЕЖА РОДОВИХ КОРЕЛЯЦІЙ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ ТЕКСТАХ (VII–XI СТ.)

Досліджено синтаксичний рівень вираження роду іменника, представлений родовими кореляціями в текстах давньоанглійського періоду. Основна увага зосереджена на встановленні контекстуального роду іменника за допомогою фреймових моделей. Концептуальним підґрунтям родових кореляцій визначено ідентифікаційний фрейм. Доведено, що родовим корелятом до іменника в тексті виступає займенник третьої особи однини, іменник із семантичною ознакою статі, екстралінгвальний контекст.

Ключові слова: давньоанглійська мова, ідентифікаційний фрейм, предметний, посесивний, акціональний, компаративний, родові кореляції.

Исследуется синтаксический уровень выражения рода имени существительного, представленного родовыми корреляциями в текстах древнеанглийского периода. Основное внимание сосредоточено на установлении контекстуального рода имени существительного с помощью фреймовых моделей. Концептуальной основой родовых корреляций определен идентификационный фрейм. Доказано, что родовым коррелятом имени существительного в тексте выступает местоимение третьего лица единственного числа, имя существительное с семантическим признаком пола, экстралингвальный контекст.

Ключевые слова: древнеанглийский язык, идентификационный фрейм, предметный, посесивный, акциональный, компаративный, родовые корреляции.

The article deals with the syntactical level of noun gender expression, introduced by gender correlations in the texts of Old English. The emphasis is laid upon contextual gender determination with the help of frame models. The identification frame was distinguished as the conceptual basis of gender correlations. It has been proved that the 3d person pronoun singular, noun with the semantic component of sex, and extralingual context are gender correlates to a noun in the text.

Key words: *Old English, Identification frame, Thing frame, Possession frame, Action frame, Comparison frame, gender correlations.*

Рід давньоанглійського (ДА) іменника визначався на трьох рівнях: морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному. Морфологічний рівень превалював завдяки розвинутій системі флексій [3;4]. Однак, якщо іменник позбавлений окремого морфологічного покажчика роду і рід не визначається лексико-семантично, то необхідно звернутися до контексту. Рід іменника в мікро- (речення) і макроконтекстах (абзац) визначається на основі його синтагматичного зв'язку із займенником третьої особи однини, а також множини в ДА. проте ці кореляти не завжди присутні в контексті.

Метою цієї статті є визначення роду іменників на синтаксичному рівні за допомогою фреймових моделей у текстах давньоанглійського періоду (VII–XI ст.),

Мета зумовлює виконання таких **завдань**:

- виокремити текстові фрагменти з іменниками та їхніми родовими корелятами;
- за допомогою інтеграції фреймових моделей визначити контекстуальний рід іменника;
- установити домінуючу фреймову модель, при якій актуалізується рід ДА іменника.

Матеріалом дослідження слугували тексти ДА періоду: *Caedmon's Hymn, Beowulf*.

У ході дослідження з'ясовано, що на рід іменника в реченні, крім займенника-корелята, може вказати інший іменник із семантичною ознакою статі (іменник-корелят), або ж слід виділити екстралінгвальний контекст, у якому рід іменника визначається завдяки певним фоновим знанням: імпліцитне вираження роду. Для вивчення актуалізації роду в контексті ми скористалися фреймовим аналізом. За словами Ч. Філлмора, фрейм активується, коли інтерпретатор, намагаючись виявити зміст текстового фрагмента, може його інтерпретувати, помістивши зміст цього фрагмента в модель, яка відома незалежно від тексту [5, с. 65]. Деякі фрейми, як зауважує далі дослідник, вроджені, у тому розумінні, що вони

природно й неминуче виникають у процесі когнітивного розвитку людини. Інші фрейми засвоюються з досвіду чи навчання. Вчений робить висновок про те, що одиниці та категорії мови виникають перш за все як засоби, що служать цілям спілкування й розуміння. Семантичний аналіз речення повинен розглядатися як демонстрація лексичного, граматичного і семантичного наповнення речення. Інтерпретатор повинен мати знання про фрейми інтерпретації, які активуються або можуть бути активізованими при аналізі потрібного речення, а також знання про текст, в якому це речення вміщене [5, с. 66].

Концептуальним підґрунтям родових кореляцій у тексті визначаємо таксономічний або ідентифікаційний фрейм, де дві предметні сутності об'єднуються зв'язкою *ε* (*is*) [1, с. 361]. Ідентифікаційний фрейм моделює відношення “ДЕХТО/ДЕЩО-ідентифікатив *ε* ДЕЩО-ідентифікатор”, які представляють узагальнену ідентифікаційну схему. За рахунок модифікації ідентифікатора з'являються різновиди схеми, наприклад, схема специфікації: “ДЕХТО/ДЕЩО-ідентифікатив *ε* ДЕХТО/ДЕЩО-специфікатор” або “ДЕХТО/ДЕЩО-специфікатор *ε* ДЕХТО/ДЕЩО-ідентифікатив”, де ідентифікатив співвідноситься з таксоном, який, уточнюючи характеристику ідентифікатива, у нашому дослідженні вказує на його рід:

<i>Ʒæt wæs wæpna cyst,</i>	It was the choicest weapon,
<i>buton hit wæs mare</i>	but it was more
<i>ðonne ænig mon oðer</i>	than any other man
<i>to beadulace ætberan meahte</i>	to battle play could carry.

(B, 1559).

У цьому прикладі виокремленому з тексту “Беовульф”, специфікатором виступає займенник третьої особи однини. Іменник-ідентифікатив *wæpna* корелює із займенником-специфікатором *hit*, який вказує на середній рід іменника. Займенники у прикладі вжито анафорично.

Розглянемо приклади, де специфікатором у реченні може бути іменник-корелят із семантичною ознакою статі:

<i>Oferswam ða sioleða bigong</i>	He <u>crossed over</u> then the flowing
<i>Sunu Ecgðeowes, earm anhaga,</i>	expanse of waters, the son of
<i>eft to leodum</i> (B, 2367).	Edgetheow, wretched and
	solitary, back to the people.

Приклад уточнює, що *sunu is anhaga*. Тобто іменник *sunu* із семантичною ознакою чоловічої статі маркує іменник *anhaga* “one dwelling alone” чоловічим родом.

Ідентифікаційний фрейм тісно переплітається з іншими чотирма базисними фреймами. Вони можуть перетинатися в межах одного речення або абзацу. У результаті інтеграції базисних фреймів виникає концептуальна мережа. Через інші фрейми виділяємо специфікатор та ідентифікатор, тим самим виокремлюємо ідентифікаційний фрейм. Наявність усіх фреймів у ДА мові простежуємо на тексті Caedmon’s Hymn.

*Nu we sculon herigean
heofonrices **weard**
meotodes meahthe ond **his**
modgeþanc,*

*weorc **wuldorfæder**, swa **he**
wundra gehwæs,
ece **drihten**, or onstealde.*

***He** ærest sceop eorðan bearnum
heofon to hrofe, halig **scyppend**;
þa middangeard moncynnes
weard,*

*ece **drihten**, æfter teode
firum foldan, **frea** ælmihtig.*

Now we must praise the
Protector of the heavenly
kingdom,
the might of the Measurer and
His mind's purpose,
the work of the Father of Glory,
as He for each of the wonders,
the eternal Lord, a beginning
established.

He shaped first for the sons of
the Earth heaven as a roof, the
Holy Maker
then the Middle-World,
mankind's Guardian,
the eternal Lord, made
afterwards,
solid ground for men, Lord
almighty.

У предметному фреймі ЩОСЬ або ХТОСЬ характеризується за своїми кількісними, якісними, буттєвими, локативними і темпоральними ознаками. Вони представлені в наборі пропозицій, де між предметом і його ознаками встановлено зв'язок *є/існує*: ЩОСЬ *є* СТИЛЬКИ (кількість), ЩОСЬ *є* TAKE (якість), ЩОСЬ *є/існує* ТАМ (місце буття), ЩОСЬ *є/існує* ТОДІ (час буття), ЩОСЬ *існує* ТАК (спосіб буття) [2, с. 180]. Предметний фрейм у тексті Caedmon’s Hymn характеризується локативною ознакою:

- ХТОСЬ *weard* “protector, guardian” *є/існує* ТАМ *heofon* “heavens”. Те, що охоронець (*weard*) існує на небесах, дає нам

підказку, що говориться про Бога. Бог за концептуальними ознаками входить до чоловічого мікропростору роду. Отже, припускаємо, що іменник *weard* – чоловічого роду. У таких випадках виділяємо екстралінгвальний контекст.

В акціональному фреймі реляції між предметами, наділеними аргументними ролями, визначаються дією агенса/каузатора й експлікуються дієсловами *diē* або *robūt*, які супроводжуються відповідними прийменниками: *diē na*, *dla* (пацієнс/об'єкт), *diē/robūt iz* (інструментом, помічником або супроводжувачем), *diē čerez* (причини, умови або цілі) [там само].

- ХТОСЬ *weard* діє через цілі *swa he wundra gehwæs, or onstealde*;

- ХТОСЬ *weard* діє для *He ærest sceop eorðan bearnum heofon to hrofe, þa middangeard*;

- ХТОСЬ *weard* діє для *æfter teode firum foldan*.

У двох реченнях анафоричний займенник *he* вказує на чоловічий рід іменника.

Посесивний фрейм демонструє зв'язок ЩОСЬ-володар *mae* ЩОСЬ-належне й розгалужується у три основних субфрейми: (а) ЩОСЬ-ціле *mae* ЩОСЬ-частину"; (б) ЩОСЬ-контейнер *mae* ЩОСЬ-вміст; (в) ЩОСЬ-власник *mae* ЩОСЬ-власність [2, с. 180].

- ХТОСЬ *weard* *mae* ЩОСЬ *heofonrice* (власник *mae* власність);

- ХТОСЬ *weard, meotod* *mae* ЩОСЬ *meahte ond his modgeþanc* (ціле *mae* частину);

- ХТОСЬ *weard, wuldorfæder* *mae* ЩОСЬ *weorc* (власник *mae* власність).

Присвійний займенник *his* вказує на рід іменників *meotod, weard*.

Компаративний фрейм, що виникає на основі ідентифікаційного фрейма, представлений субфреймами тотожності, схожості і подібності: (а) тотожність пов'язана з підведенням референта під певну природну категорію, вид або рід – ЩОСЬ-референт *ε* (наче) ЩОСЬ-корелят [2, с. 181].

- ХТОСЬ *weard* *ε* (наче) ХТОСЬ *moncynnnes weard*.

Ідентифікаційний фрейм у тексті виділяється з інших фреймів та представлений пропозиціями:

• ХТОСЬ *weard* є ХТОСЬ *meotod* є ХТОСЬ *wuldorfæder* є ХТОСЬ *ece drihten* є ХТОСЬ *scyppend* є ХТОСЬ *frea ælmihtig*. Отже, займенник *he*, вжитий у тексті, корелює з усіма іменниками ідентифікаційного фрейма і маркує їх чоловічим родом.

Відбувається іменниково-займенникова кореляція завдяки інтеграції фреймів, які схематично можна зобразити так:

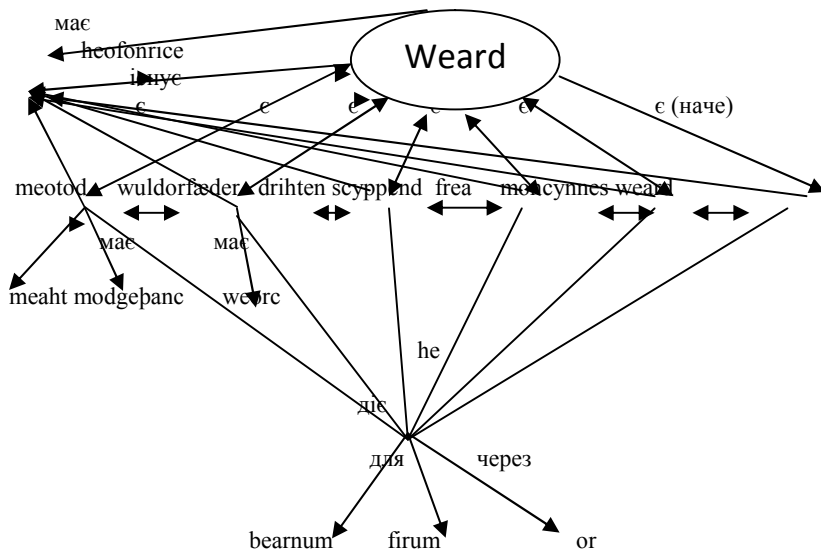

Рис. 1. Фреймова мережа концепту роду в ДА тексті Caedmon's Hymn

Отже, на прикладі тексту Caedmon's Hymn продемонстровано наявність базисних фреймів у ДА мові та встановлено завдяки їм роду іменників. Окрім того, контекстуально-фреймовий аналіз у ДА текстах допоміг зафіксувати кілька родових зсувів: невідповідність роду іменника, зазначеного у словнику, роду іменника в тексті:

...*bearne ne truwoðe*

þæt he wið ælfylcum eþelstolas

healdan ciðe (B, 2370).

...in her son she did not trust

that he against foreign

peoples the ancestral throne

could hold.

Іменник *bearn* корелює з особовим займенником *he* чоловічого роду, хоча у словнику цей іменник – середнього роду.

Такий зсув можна пояснити тим, що підсвідомо мовець (автор) співвідносить іменник із певною статтю. Те саме відбувається при вживанні іменника *wif*:

Wif unhyre

hyre bearn gewræc (B, 2120).

þa freolic wif... (B, 615).

The horrible woman

her child avenged.

that noble wife...

У двох прикладах іменник *wif* належить до жіночого роду й доводить те, що семантичний рід превалює в мовленні.

Зауважимо, що в ДА період фрейми не є основою родового вираження через домінантність морфологічних маркерів роду на рівні самого іменника або його сполучення з прикметником, числівником та займенником.

Отже, встановлено, що специфікатором іменника, який визначає його рід, може бути займенник-корелят, іменник-корелят із семантичною ознакою статі й екстралінгвальний контекст. У межах фреймових моделей визначається контекстуальний рід іменників.

За допомогою контекстуального аналізу доведено, що родові кореляції зародилися ще в ДА мові та синтаксично виражали рід іменника. З кожним періодом значення синтаксичного рівня зростає внаслідок спрощення формального вираження роду. Родова диференціація проявлялася лише у структурі тексту. Як результат, родові кореляції починають набувати ваги у текстах XIV ст. та зазнають дедалі більшого поширення в текстах РНА періоду, завдяки входженню в мову іншомовних дериваційних суфіксів без родового покажчика, що і є перспективою нашого дослідження.

Список літератури

1. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблемы загального, германського та слов'янського мовознавства : зб. наук. праць до 70-річчя професора В. В. Левицького / за ред. Альтмана Г., Задорожної І., Маццуляк Ю. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2008. – С. 357–368.

2. Жаботинська С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи / Жаботинська Світлана Анатолівна // Мова. Людина. Світ : зб. наук. статей до 70-річчя проф. Кочергана М. П. / за ред. О. О.Тараненка. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2006. – С. 178–192.

3. Мойсей Л. Т. Вираження роду давньоанглійського іменника в словосполученнях з прикметником / Мойсей Л. Т. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки / гол. ред. Коцан І. Я. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – № 19 (268). – С. 25–29. – (Серія : Філологічні науки).

4. Мойсей Л. Т. Морфологічна вербалізація роду у давньоанглійській мові / Л. Т. Мойсей // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / відп. ред. Л. М. Марчук. – Кам'янець-Подільський : ПП „Медобори-2006”, 2011. – Вип. 26 : Філологічні науки. – С. 230–234.

5. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике : [сб. ст. переводы] / сост., ред. и вступ. ст. В. В. Петрова, В. И. Герасимова. – М., 1988. Вип. – 23 : Когнитивные аспекты языка. – С. 52–92.

Список ілюстративних джерел

6. Beowulf [Electronic source]. – Mode of access : www.heorot.dk. – Назва з екрана.

7. Caedmon's Hymn [Electronic source]. – Mode of access : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a32.2.html>.